

RAZVOJ SINDIKALNIH GIBANJ NA SLOVENSKEM PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Srečo Dragoš

Za razvoj sindikalnih gibanj na Slovenskem so najpomembnejši trije dejavniki: gospodarski, politični in konceptualni. Pomen gospodarskih in političnih dejavnikov je, da dinamizirajo družbeni prostor in določajo razmere za različnost sindikalnih delovanj. Na razvoj samih sindikatov pa so vplivali zlasti družbeni koncepti, kakršne so sindikati prevzemali od političnih strank. Z njimi se je po eni strani vzdrževala trajna napetost med sindikalnimi gibanji, po drugi strani pa so se s tem slabile pogajalske pozicije delavstva do delodajalcev. Zato je splošna značilnost sindikalnih gibanj, da so bila precej močna (zlasti v začetku dvajsetih let in v drugi polovici tridesetih) in hkrati akcijsko zelo razcepljena ter idejno konkurenčna. Prav te izkušnje pa ostajajo aktualne tudi za današnji čas.

zgodovina sindikatov, družbeni koncepti, korporativizem, krščanski solidarizem, krščanski socializem

Three types of issue were important in the development of the Slovenian trade union movement: economic, political and conceptual. Economic and political issues were important because they had an impact on the dynamics of society; they determined conditions for the diversity of union functions. Different social concepts had a strong influence on the unions themselves. These social concepts came from the different political parties and were the source of conflicts and strains between union movements. This in turn caused the bad negotiating position of the workers in their dealing with employers. For these reasons the common significant feature is the power of the unions, especially at the beginning of the twenties and at the end of the thirties; at the same time there was a lack of joint action because of the ideological differences. These experiences still have reference to the present situation in Slovenia.

trade unions history, social concepts, corporatism, christian solidarity, christian socialism

Za razumevanje sindikalnih gibanj med obema vojnama se je treba spomniti njihovih začetkov iz konca prejšnjega stoletja; za takratne družbene razmere je bilo značilno - utrditev pogojev za začetek industrializacije, utrditev politične diferenciacije in kulturni kontekst, ki je bil katoliški. Vsi trije dejavniki, tj. gospodarski, politični in kulturni, imajo odločilen vpliv na razvoj sindikalnih gibanj v naslednjih desetletjih. Čeprav je bila takratna slovenska družba po razvojnih kazalcih izrazita periferija, ni mogoče zaradi tovrstne poenostavljenosti družbenega prostora tudi prepro-

sto razvrščati političnih, gospodarskih in kulturnih dejavnikov glede na pomembnost. V svoji prepletenosti so vsi trije dejavniki različno pomembni, a v tem smislu, da se ta različnost nanaša na načine njihovega vplivanja. Torej ne gre za vprašanje, kateri so bolj vplivni od drugih, temveč, kako vplivajo eni na druge. Ta poudarek naj ponazorim z dvema prisposodobama, ki sta sicer iz strojeslovja, a govorita o družbeni regulaciji. Prva, Krekova, je iz takratnega časa in se nanaša na vlak, medtem ko se druga, Parsonsova, nanaša na pralni stroj - poanta obeh pa je ista:

“Železniški voz ima več različnih udov, katerih vsak ima svoj posebni namen. Vsako kolo, vsak vijak, vsak žebelj ima takorekoč svojo službo. Vsi skupaj imajo svoje posebno delo, namreč - vozijo. In vendar ni železniški voz organizem, ker ga ne vodi notranja sila, marveč njegova bivajoča para. Ta notranja sila se imenuje - organizmova duša” (podč. avtor) (Krek, 1925: 13-14).

“... s programiranim nizom mehaničnih operacij (npr. pri pralnem stroju) lahko upravljamo prek stikala za programiranje, ki porabi zelo malo energije v primerjavi z energijo, ki poganja dele stroja ali zagreje vodo” (Parsons, 1991: 20).

V Krekovi prisposodbi vsak posamezen del družbe, tako kot pri vlaku, opravlja neko delo, pri čemer poteka nadzorovanje teh dejavnosti v družbi od znotraj (“notranja sila”), pri stroju pa od zunaj (“bivajoča para”). Ker Krek misli “organizem” kot metaforo za družbo (celo več kot metafora!), je namen njegove primerjave z vlakom to, da izrecno poudari tisto področje, ki v družbi usmerja vsa preostala področja - to je “organizmova duša” oziroma kultura določene družbe. Kako Krek razume to “dušo” in kaj iz nje izpelje, je sicer drugo vprašanje, pomembno pa je, da v kulturi prepozna inherentno urejevalno funkcijo, medtem ko hkrati ne degradira drugih področij, ki so ravno tako pomembna, a na drugačen način. Tisto, kar je pri vlaku “bivajoča para”, je v družbi gospodarski potencial (kapital + delo) - to je za Kreka tolikšnega pomena, da temu nameni izrecno pozornost (s svojim prenovitvenim programom). Kultura torej družbo usmerja, medtem ko jo energija omogoča.

Prav to poudarja Parsons (kljub temu da je primerjava pol stoletja mlajša): energetske potratne operacije v pralnem stroju se nadzorujejo prav prek tistega dela, ki porablja neprimerno manj energije. Enako velja tudi za razmere v družbi: “pod ustrezno definiranimi pogoji je lahko sistem z visoko energetske in nizko informacijske vrednostjo učinkovito nadzorovan s sistemom, ki ima nasprotno značilnost - da je energetske nizek, informacijske pa visok” (Parsons, 1978: 375). Zato je v socialnem sistemu kibernetiko na najvišjem mestu tisti njegov podsistem, ki skrbi za artikulacijo celotnega družbenega sistema s kulturnimi normami in vzorci, saj na ta način regulira vse druge v smeri vzpostavljanja oz. ohranjanja družbene urejenosti. To pomeni - v zvezi z zgodovino sindikatov - da je za koncepte družbene prenove značilno dvoje:

- da so zaradi svoje usmerjevalne funkcije zelo pomembni za razvoj ter učinke sindikalnih gibanj, verjetno še bolj kot politični in gospodarski dejavniki;
- da jih ni mogoče v celoti reducirati zgolj na politično logiko (boja za oblast, razrednih interesov ipd.), saj so tudi kulturno določeni.

Te družbene koncepte skušajo najprej artikulirati glavne politične stranke že pred prvo svetovno vojno in glede na njih se formirajo tudi sindikalna gibanja. Gospodarske in politične razmere so za "življenje" teh konceptov najpomembnejše, saj dinamizirajo družbeni prostor, s tem ko ustvarjajo aktierjem pogoje za različnost njihovih delovanj; in to samo po sebi vodi v povečevanje sistemske neurejenosti. Zato se mi zdi, da je treba v tem smislu vrednotiti tudi kombinacijo kulturnih, političnih ter gospodarskih dejavnikov (ne pa kar tako "nasploh" poudarjati ene na račun drugih). Kulturni dejavniki, ki se neposredno kažejo v družbenih konceptih, sindikalni razvoj usmerjajo - gospodarski in politični dejavniki pa so njegov pogoj. Ker se v tem prispevku omejujem na prve, naj glede gospodarskih in političnih dejavnikov omenim le njihove glavne značilnosti.

Gospodarski dejavniki: med obema svetovnima vojnama je delavstvo živelo v absolutni revščini, kar je v strukturnem smislu pomenilo, da je 54% delavstva živelo pod ravnijsko eksistenčnega minimuma, nadaljnjih 12% pa na njegovi meji; to pomeni, da je bil povprečno plačan delavec pri pokrivanju minimalnih življenjskih stroškov (samo za samega sebe, tj. brez družinskih članov) vsako leto (nominalno) v dvošteviličnem ali celo v trošteviličnem minusu, medtem ko so bile mezde vseskozi troštevilične (merjeno v din - z izjemo dveh let hiperinflacije, ko so bile nominalne mezde štiristevilične). Ta revščina se je pri nas med obema vojnama gibala v istih mejah kot npr. revščina v Nemčiji na prehodu iz 18. v 19. stoletje. Zaradi tega je razumljiv osrednji poudarek sindikatov predvsem na mezdni gibanjih in šele v tridesetih letih tudi na socialni zakonodaji; prav za trideseta leta pa je že značilno, da država uveljavlja koncept oktroiranega korporativizma. Druga značilnost gospodarskih vplivov na sindikalna gibanja so konjunktura in recesijska ekonomska nihanja. Podatki kažejo¹, da krizne razmere v gospodarstvu posredno učinkujejo na sindikate, ta učinek pa je obratnosorazmeren glede na možnosti sindikalnega delovanja, ne pa premosorazmeren. Z gospodarsko krizo se namreč povečuje brezposelnost in prav brezposelnost so tista kategorija, ki se najtežje organizira, medtem ko se zaposleni delavci v kriznih razmerah najbolj bojijo za svojo zaposlitev. Pri tem ne gre zanemariti tudi naslednjih treh značilnosti: da je bila revščina zaposlenih prav na vrhuncu gospodarske krize najmanjša (na začetku tridesetih let, ko je bila nezaposlenost največja, je zaposleni delavec porabil za svojo prehrano "le" 1/3 povprečne mezde, v vseh preostalih medvojnih letih pa več kot 1/3); da se je v strukturi zaposlenih med gospodarsko krizo vidno večal delež ženske delovne sile zaradi večjega odpuščanja moških (ker so bili dražji od žensk) in da se je z odpuščanjem zmanjševala tudi kvalifikacijska struktura zaposlenih - ob tem pa se je časovna mezda vse bolj nadomeščala z akordno. Zaradi vsega tega začne precejšnja moč sindikalnih gibanj (značilna za leta po prvi svetovni vojni) od srede dvajsetih let naprej slabeti, tj. v obdobju, ko se gospodarstvo dokončno stabilizira; dejavnost sindikatov pa se znova okrepi šele v sredini tridesetih let, ko se konča velika gospodarska kriza.

Politični dejavniki so najbolj vidni iz dveh dogajanj: iz kronologije sindikalno organiziranih akterjev (gl. Štuplovšek 1989) ter njihovih navezav na politične stranke in zlasti iz državnih posegov v urejanje delovnih razmerij. Iz prvega vidimo, da je bila najsplošnejša značilnost ideološki razcep med sindikati; to je bil glavni razlog njihove akcijske neusklajenosti. Glede drugega pa je pomembna zadnja velika državna intervencija v delovna razmerja (1937.). Pomembna je zato, ker je bil ta državni poseg - v nasprotju s prejšnjimi - za sindikalno delovanje škodljiv in sicer zato, ker je država normirala celotni tarifni mezdni razpon, ker je minimalno mezdo določila za takratne razmere prenizko, ker je praktično prepovedala stavke, ker si je država vzela pravico sama izda-

jati kolektivne pogodbe (obvezno veljavne za vse) in ker je favorizirala režimske Jugorasove (Jugoslovanske radničke) sindikate, prek katerih naj bi se izvajala vsa vladna socialna politika.² Tudi Delavska zbornica kot najpomembnejša sindikalna ustanova je bila v tem času dodeljena v roke Zvezi združenih delavcev (ZZD), preostali (najpomembnejši) sindikati pa so bili iz nje izrinjeni. Prav ta sindikat je bil takrat na Slovenskem najmanj vpliven, po drugi strani pa izrazilo režimski, enako kot Jugoras v jugoslovanskem okviru, h kateremu se je ZZD tudi priključil.

Nasploh so bili med obema vojnama najmočnejši socialdemokratski in krščanskosocial (istič) ni sindikati. Znotraj prvih so takoj po prvi vojni nastala trenja med zmernimi in komunističnimi sindikati (oz. "neodvisnimi"). Katoliško delavstvo pa se dokončno razcepi v režimske in protirežimske v začetku tridesetih let, ko se socialistično usmerjena Jugoslovanska strokovna zveza emancipira od klerikalne politične stranke (SLS). Liberalci se začnejo zanimati za sindikate šele, ko zgubijo oblast (po letu 1907). Ker so bili njihovi sindikati preveč razdrobljeni in nepovezani ter brez posluha za delavsko vprašanje, niso nikoli dosegli moči najuspešnejših sindikatov, tj. socialdemokratskih in krščanskosocial (istič) nih. Zato sindikate, organizirane po liberalni liniji, izpuščam in se v nadaljevanju osredotočam predvsem na katoliški tabor, ki je iz konceptualnega vidika najbolj zanimiv (zaradi distanciranja JSZ od politično-strankarske navedbe).

Konceptualni dejavniki³ so bili v sindikalna gibanja prineseni iz političnega prostora, kakršen se je vzpostavil v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja. Prav za tisti čas pa je značilno, da so se stranke konstituirale okrog nedorečenih programskih poudarkov, ki so se ob tem še bistveno spreminjali od enih do drugih volitev (med 1895 in 1907). S političnim konstituiranjem se vzpostavijo trije konkurenčni tabori, od katerih je predvsem za dva najmočnejša (klerikalnega in liberalnega) značilno, da jima je v prvem obdobju precej nejasna njuna vloga na gospodarkem in političnem področju. Na kulturnem področju pa je šlo pri klerikalcih za ekskluzivno držo, pri liberalcih pa za nekakšno "polovičarstvo", saj so odklanjali idejno prenapetost v kulturi, hkrati pa deklarativno zatrjevali, da ostajajo znotraj katoliškega kulturnega programa, čeprav se dejansko z njim sploh niso ukvarjali (na strankarski ravni). S tem so se liberalci znašli v kulturnem smislu v defenzivni drži, ki jih je zaradi pritiskov konkurentov kmalu zapletla v kulturni boj. Tovrstno ohlapnost so skušali kompenzirati s poudarjanjem slovenskega narodnega "programa". Tu so šli v ofenzivno pozo, ki jim je tudi prinesla politične točke (ker so bili prvi), njihova nenačelnost pa se je pokazala že ob prvih odločilnih političnih korakih (volilni pakt z **nemškimi** veleposestniki 1895.). Zadrega slovenskih liberalcev je bila namreč to, da so liberalne ideje v avstroogrskega okviru zrasle na nemškem terenu, ki je bil meščanski, v narodnostnem smislu pa protiautonomistično usmerjen. Z vidika nemštva namreč ni bilo z liberalizmom nikakršnih zadržev, saj se je lahko dosledno uveljavljal v smislu internacionalne meščanske svobodomiselnosti, ki se ji ni bilo treba ozirati na nacionalno vprašanje (to je bilo seveda za Nemce v Avstro-Ogrski neproblematično). V slovenskem okviru pa sta manjkala ravno ta dva pogoja: obstoj slovenskega meščanstva in urejeno narodnostno vprašanje. Ker je bilo treba oboje šele vzpostaviti, so morali liberalci - da bi ostali zvesti slovenstvu - zaostri narodnostno vprašanje nasproti Nemcem; hkrati pa so se morali, če so hoteli postati napredni, **zgodovati prav pri njih**. Od tod nekakšno polovičarstvo slovenskih liberalcev, ki so s parolo narodne avtonomije zmagali na tistih volitvah, na katerih so se istočasno povezali z nemškimi predstavniki kapitala (zaradi prevlade nad klerikalci). Vse to pa v razmerah, ko se je zaradi uveljavljajočega se kapitalizma zaostrovalo socialno vprašanje, za katerega liberalci pač niso nikoli imeli posluha. Verjetno je v tem glavni vzrok, da

*RAZVOJ SINDIKALNIH GIBANJ NA SLOVENSKEM
PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO*

liberalna stranka ni mogla izoblikovati razpoznavnega družbenega koncepta, ki bi bil jasno liberalno profiliran in hkrati slovensko aktualen, ampak se je z vsemi širimi oklenila oblasti in taktizirala, da bi jo obdržala (zato je bila od 1895. proti volilni reformi ipd.). V tem smislu je verjetno res, da so bili, kot se je izrazil Ivan Cankar, slovenski liberalci "hinavski", saj je bilo značilno, da niso imeli "niti toliko iskrenosti, da bi nastopili za svoje ideje - kolikor jih ima (slovenski liberalci; op. S.D.) - temveč laže svojim nasprotnikom, laže svojim pristašem, laže sam sebi v svoj lastni nos, laže na desno in levo, dokler se mu ne bo naposled za zmirom zaletelo" (Cankar: 76-77). Ta Cankarjeva prognoza iz leta 1900 se je "za zmirom" uresničila sedem let kasneje, ko liberalci za vedno zgubijo oblast.

Medtem je klerikalna stranka hitro izkoristila svojo opozicionalno držo (po 1895), ko se je - v nasprotju z liberalci - usmerila predvsem v socialno organizacijski aktivizem, ki je bil realen odgovor na takratne kmečke in tudi delavske probleme. S tem se je klerikalna stranka vse bolj preusmerjala iz reakcionarne kulturne ofenzivnosti ter neprofilirane defenzivnosti (na gospodarskem in političnem področju) v držo, ki je poudarjala konservativno socialno profiliranost ter vsestransko organizacijsko sposobnost. Pri tem v kulturnem boju z liberalci ni izgubila ničesar, saj je bila protifarška gonja liberalcev za stopnjo bolj neokusna kot mahničevski rigorizem (ki je skušal biti vsaj teoretsko podprt). Socialno profiliranost si je ta stranka zgradila s Krekovo organizacijsko dejavnostjo, namenjeno tako kmetom kot delavcem. Iz tega nastanejo prve prave sindikalne organizacije katoliškega delavstva (prva je ustanovljena 1903. v Idriji), ki se 1909. povežejo v Jugoslovansko strokovno zvezo (JSZ). Ta postane v nekaj letih zlasti na Kranjskem zelo močna.

Katoliški sindikati torej uspejo tako zaradi Krekove aktivnosti kot zaradi jasnejše politične profiliranosti katoliške stranke. Tega dvojega ni mogoče ločevati, saj sta se katoliška stranka in Cerkev znašli v politični opoziciji do liberalcev (po 1895) na način, ko je postalo vse bolj jasno, da se je treba aktivno prilagoditi novim razmeram, to pa se je v stranki še vedno počelo na star način (tj. znotraj mahničevske paradigme). Zato se na drugem slovenskem katoliškem shodu (na začetku tega stoletja) učinkovito združita dva paradoksalna poudarka - črno belo poenostavljanje družbe, glede organizacije pa zgledovanje po socialdemokratih:

"Nasproti si stojita samo še katoliška cerkev in očitno brezverstvo. Kar je vmes, ne more ostati brez barve, stopiti mora na desno ali na levo."

Od tod sklep, da je zato

"treba združiti vse dobro misleče Slovence, utrditi naše bojne vrste, treba je oživiti med nami složnega duha celokupnosti, kateri je vedno priklil iz katoliških idej, kadarkoli so prodrle v javnost" (Poročilo: 6).⁴

V organizacijskem smislu je to pomenilo ustanavljanje stanovskih organizacij, ki po eni strani "ne smejo imeti polemično-političnega značaja" (kot npr. politične stranke), po drugi strani pa morajo imeti katoliškega "duha". Tu ni šlo za leporečje, temveč za tipično krekovsko rešitev, ki bi obvarovala sindikate pred politiziranjem in jih hkrati obdržala v cerkveni navezi, oboje skupaj pa

bi povzročilo, "da postane delovanje katoliške stranke intenzivnejše in popularnejše" v boju za oblast. Ker je bila tovrstna delitev dela na politične in sindikalne zadeve takrat najbolj izpeljana pri socialdemokratih, je zato Krek v resoluciji "organizacijskega odseka" (omenjenega shoda) izrecno poudaril, da so na ta način že "organizirani socialni demokratje, in ravno s tem so tako razširili svoje ideje" (ibidem: 71). In imel je prav. V kratkem času po ustanovitvi je v katoliški JSZ članstvo zelo naraslo in postala je povsem konkurenčna socialdemokratskim sindikatom, čeprav vpliv JSZ ni bil sorazmeren z njenim članstvom. Razlogi, da JSZ ni postala še močnejša, so bili predvsem organizacijski: po eni strani JSZ ni mogla povezati vseh katoliških strokovnih društev zato, ker so nekatera že imela solidno gnotno podlago za delovanje in so lahko shajala brez povezave z JSZ, nekatera pa so bila že povezana z državnimi centralami svoje stroke (npr. železničarji in tobačni delavci). Po drugi strani pa se sami JSZ ni uspelo povezati na državni ravni z drugimi krščanskimi sindikati, ker se ni strinjala s politiko nemških krščanskih socialcev, kar je zmanjševalo njeno moč v primerjavi s socialdemokratskimi sindikati, povezanimi z avstrijsko Strokovno komisijo. Poleg tega se tudi ni uveljavila med rudarji in železničarji kot najpomembnejšimi kategorijami delavstva (več o tem gl. Stiplovšek 1989).

Na teh temeljih se oblikuje krščansko solidaristični koncept, ki se ga oprime oficialni katolicizem v vseh naslednjih desetletjih. Njegova značilnost je to, da po eni strani predstavlja mehčanje integrističnega koncepta, ki ga je Mahnič vpeljal s kulturnim bojem in okrog katerega se je klerikalna stran na začetku (devetdesetih let 19. stol.) politično organizirala, po drugi strani pa se kot prenovitvena stranka nasloni na večinski kmečki sloj; temu je lahko ponudila tudi kaj konkretnega (tj. Krekov zadružni program). Ta prednost krščanskega solidarizma pa se po prvi svetovni vojni izgubi. Vzroki, da postane krščanski solidarizem v konceptualnem smislu nezadosten, so: združniškemu gibanju kljub njegovi uspešnosti pred prvovojno ni uspelo do konca izpeljati koncepta, iz katerega je zrastle (več o tem gl. Dragoš 1994), Krek kot tvorec tega koncepta umre, SLS kot tipična oblastniška stranka izgublja posluš za nove socialnoekonomske ideje, ki nastajajo v njenem taboru, radikalizacija delavstva v svetovnem merilu pa vse bolj odmeva tudi pri nas. Od koncepta krščanskega solidarizma, ki ga je v danih razmerah uspešno izkriščal Krek, ostane zdaj le še organicistična metafora o telesu in udih, katerih glava je Katoliška cerkev, duša so katoliške ideje, srce pa volja, ki te ideje poganja po udih (stanovih).⁵ V takšnem konceptu je tudi jasno, kaj lahko najbolj ogrozi družbo in državo: to so napačne (nekatoliške, liberalistične, materialistične) ideje, ki delujejo enako kot kuga na telo (že pri Mahniču je liberalizem označen za "najpogubnišo kugo"). Znotraj takšne teorije seveda ni bilo mogoče razmišljati o podobnih "banalnostih", kot je vprašanje (omejitve) lastnine, vprašanje profita, obrestovanja, delovanja ekonomskih zakonitosti, socialne pravičnosti, socializacije ipd. Oficialni katolicizem je vse to obravnaval predvsem kot Moralno vprašanje (podobno kot danes), hkrati pa toleriral krščansko-delavski sindikat (JSZ), ki se je od tovrstnega moraliziranja omejil, praktično pa se vse bolj radikaliziral. Z odporom do oblastniške okostenelosti SLS kot matične stranke in z odporom do neaktualnega ter nebuloznega solidarističnega koncepta se je sindikat JSZ vse bolj nagibal k marksističnemu družbenemu konceptu. Iz njega je JSZ najprej pobrala ekonomsko teorijo (s katero je nekaj časa kokečiral celo Ušeničnik, ko se je konfrontiral s krščanskim socialcem Andrejem Gosarjem, ki je zavračal tako krščanski solidarizem kot marksizem) in z ekonomsko teorijo še egalitaristično utopijo, ki je bila blizu krščanski, kmalu za tem tudi protikapitalistični boj, nazadnje pa še razredno revolucijo. Vseskozi so ohranjali le katoliški nazor - razen posameznih

RAZVOJ SINDIKALNIH GIBANJ NA SLOVENSKEM PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO

prebežnikov v dialektični materializem, med katerimi je bil npr. celo Tone Fajfar kot vrhovni krščanskosocialistični predstavnik v OF (to ni nepomembno - zlasti ne z vidika izginotja krščanskosocialističnega koncepta v boljševističnem oziroma glede na utopitev protirežimskega katoliškega delavstva v režimskih Enotnih sindikatih).

Sindikati, ki so se na Slovenskem oblikovali v obdobju institucionalizacije političnih konfrontacij, so torej izbirali med temi konkurenčnimi koncepti: krščanskim solidarizmom, socialdemokratskim reformizmom, marksizmom in korporativizmom. V nasprotju s solidarističnim se je marksistični koncept pokazal pri nas za nefunkcionalnega šele po drugi svetovni vojni, ko se je prvič realiziral na slovenskih tleh. Pred drugo vojno pa je vse bolj privlačil krščansko social(istič)no JSZ, ker je prvi koncept zavrnila, svojega pa ni imela. Pri tem je pomembno tudi to, da so akterji komunističnega koncepta ("neodvisni", tj. komunistični sindikati) prav iz njega črpali svojo sindikalno ofenzivnost; ta je bila dejansko potrebna in je tudi zato postala simpatična JSZ (zlasti po tistem, ko so komunistični sindikati nehali sektašiti).⁶ JSZ je namreč kot najvplivnejši sindikat katoliške provenience vseskozi stala pred temi vprašanji:

1. kako radikalno preseči kapitalistično ureditev oz. dokončno razrešiti boj med delom in kapitalom;
2. kako narediti korak naprej od krščanskega solidarizma, ki so ga zagovarjali oficialni predstavniki katolicizma v navezavi s SLS, od katere se je JSZ vse bolj oddaljevala;
3. kako hkrati zavreči tudi model korporativizma ter ne zaiti v boljševistični kolektivizem.

Socialdemokratski reformizem za JSZ ni bil privlačen, ker ni bil dovolj radikalen (v smislu prve točke), hkrati pa so njegovi predstavniki vseskozi težili k monopoliziranju celotnega sindikalnega prostora, medtem ko so se komunisti odpovedali sektašenju šele v tridesetih letih. Zato se je zdela odločilna marksistična varianta, ki bi - združena s katoliškimi načeli - pripeljala do socialne harmonije (to je navsezadnje obljubljal že stari krščanski solidarizem), to pa na način, podprt z ekonomsko teorijo in izveden z udarno delavsko (katoliško) avantgardo, kar je oficialni solidarizem zavračal. JSZ je torej skušala na katoliški način udejaniti marksistično vizijo, ki bi predstavljala alternativo materialistični varianti (tj. boljševistični, socialdemokratski in fašistični). Na ta način si je JSZ "izdelala" koncept, brez katerega gotovo ne bi mogla razviti ofenzivnosti, s kakršno je postala najmočnejša sindikalna sila na katoliški strani oziroma drugi najmočnejši sindikat na Slovenskem. Takšna konceptualna rešitev pa je bila hkrati z vidika sindikalnega gibanja problematična zaradi vsaj štirih razlogov:

1. ker je izhajala iz zgrešene predpostavke, da se lahko na marksističen način vzpostavi nemarksističen režim;
2. ker je šlo za avantgardistično utopičen koncept;⁷
3. ker koncept ni bil nikoli teoretsko elaboriran;⁸
4. ker je po nepotrebnem radikaliziral ideološki razcep znotraj katoliškega tabora: po eni strani do klerikalcev, ki so v takšni usmeritvi JSZ videli dodatni argument za oživljanje mahnitevske logike ("ali-ali") ter za formiranje novih, kriptofašističnih sindikatov; po drugi strani pa so krščanski socialisti izrinili tudi Gosarja iz svojih vrst, ki bi sindikalizmu JSZ lahko koristil s svojo obsežno študijo, ki je izšla prav v tistem času.

Posledica te konfrontacije s klerikalci je bila ustanovitev omenjene Zveze združenih delavcev (ZZD), ki je kmalu postala na sindikalnem terenu nevarna konkurenca JSZ in je dodatno razcepila slovenski sindikalni prostor. ZZD so namreč ustanovili klerikalci prav z namenom, da katoliška stranka obdrži svoj vpliv med delavstvom. To se je sicer vseskozi pričakovalo od JSZ. Ko je JSZ dokončno razdrla z oficialnim katolicizmom, je z ustanovitvijo ZZD nastal resen razcep med katoliškim delavstvom. Da vpliv ZZD med katoliškim delavstvom ni bil majhen in tudi ne zgolj "umetno" vzdrževan (zaradi režimske podpore), dokazuje številčna rast tega sindikata in koncept, na katerega se je navezal.

Tabela 9 (več o tem gl. Stiplovšek 1989: 75-76) Primerjava članstva JSZ in ZZD:

leto	1935/36	1937	1938	1939	1940
JSZ	6044	7908	/	4820	5500
ZZD	250	2150	5000	9000+1672*	9000+1672+12000**

* = številčnost sindikata viničarjev, ki je tega leta izstopil iz JSZ in pristopil k ZZD.

** = številčnost sindikalne Zveze poljedelskih delavcev, ki je pristopila k ZZD.

JSZ se je torej po ustanovitvi ZZD celo okrepila, od 1938. leta, ko se je JSZ vključila v ljudskofrontno gibanje (spodbujeno od KPS), pa je začela slabeti, medtem ko je članstvo ZZD pospešeno raslo. Zelo verjetno je eden od glavnih vzrokov takšnega uspeha ZZD tudi korporativistični koncept, ki je bil v tistem času precej popularen in je predstavljal antikomunistično "pot v Evropo", hkrati pa ga je podpirala država, vladajoča stranka in Katoliška cerkev.

Tovrstni (oktroirani) korporativizem je regulativno funkcijo v delovnih odnosih razumel na avtoritarno-planski, ne pa na intervencijski način. Pri tem se je skušal koncept korporacij uporabiti za totalno načelo organiziranja družbe na vseh področjih. S tem naj bi se (teoretično) odpravila razredna razcepljenost, dejansko pa bi se ukinil pluralizem v politiki. Šlo je za iluzorno predpostavko, po kateri naj se -

"organizacije, ki so bile do sedaj enostranske zastopnice razrednih koristi podjetnikov in delavcev, preuredijo v skladne ude stanovskih korporacij ter podredijo svoje partikularne koristi skupnim stanovskim gospodarskim in kulturnim ciljem... V jedrnih interesih stanu ni razrednega nasprotstva, ampak skupnost, zato je napačno, če je stanovska korporacija zgrajena primarno iz delodajalskih in delojemalskih sindikatov, ker sindikalni sistem podtalno vnaša razredno borbo..." (Jeraj 1941: 55-56).

Avtor zgornjih predlogov je zato npr. zagovarjal tudi ukinitve Delavske zbornice kot samostojne ustanove, čeprav je bila prav ta ena od osrednjih pridobitev medvojnega delavstva. Temu naspro-

tni predlog (Gosarjev), ki je ravno tako izhajal iz katoliških vrst, pa se je zavzemal za korporativno načelo, v tem smislu, da to "ni in ne more biti organizatorična ideja, ki naj bi tvorila osnovo novega družabnega reda vobče" (podč. A.G.). Pri korporativizmu naj bi šlo zgolj za to, da se zlasti v urejanje gospodarskih in socialnih vprašanj pritegnejo tudi stanovski interesi (kmetov, delavcev, obrtnikov, trgovcev, industrijcev, uradnikov itd.), a seveda ne kot korekcija ali celo nadomestilo parlamentarne demokracije, temveč kot njeno dopolnilo. Zato v zvezi s korporacijami Gosar izrecno poudarja dveje: da je vloga samoupravno organiziranih stanov "velevažna in nujno potrebna, da pa je zgolj stanovska ureditev družbe enostavno nemogoča." S tem je odklanjal obe skrajnosti: zgolj demokratično ureditev tiste vrste, ki bi človeka reducirala samo na "državljana, vse druge njegove socialne funkcije... pa je prezirala" - in druga skrajnost: zgolj stanovsko ureditev, ki se je v srednjem veku obnesla, kdor pa danes "o čem takem ali podobnem sanja, dokazuje samo, da se ni niti malo poglobil v bistvo sodobnih družabnih neprilik..." Po njegovem namreč ni možno v sodobnih razmerah, v katerih je v večjem podjetju zaposlenih na tisoče različnih profilov in v katerih obstaja prav toliko različnih interesov, vse te obvezno vključiti v "korporacijo svoje gospodarske panoge" ter od njih pričakovati, da se bodo zaradi tega avtomatično že zavzemali za neki skupni (nadrazredni) interes. Čeprav je bila tudi Gosarjeva ideja avantgardistična in do neke mere utopična, ne gre zanemariti dejstva, da je njegova varianta korporacij temeljila na:

- organiziranosti korporacij na samoupraven način (od spodaj navzgor, toda ne na način, da bi odločali vsi o vsem),
- združljivosti korporacij zlasti s parlamentarno demokracijo in s tržno ekonomijo,
- prilagojenosti korporacij specifičnim slovenskim razmeram, ne pa sistemom, kakršni so se uveljavili drugod,
- na tem, da se ne uvajajo umetne organizacijske oblike na račun že obstoječih ter utečenih ("Izključeno je namreč, da bi mogli brez škode posegati v naravni tok življenja tam, kjer v resnici ni za to nikake prave potrebe"),
- na tem, da se s korporacijami ne rešujejo temeljna družbena vprašanja, ki zahtevajo zlasti ekonomske in socialne reforme, saj tega s korporacijskim reorganiziranjem ne moremo nadomestiti,
- na tem, da korporativna urejenost ne sme biti v zvezi z odpravo delavskih interesov, nasprotno: "delavec mora priti po svojih zastopnikih do besede enkrat kot udeleženec in interesent tiste gospodarske panoge (n.pr. železne industrije), kjer je zaposlen, drugič pa kot delavec brez ozira na to, kje in kaj dela" (podč. A.G.),
- na tem, da korporacijskega načrta ni mogoče izpeljati iz papeških okrožnic, ker so presplošne
- "Zato je tudi v interesu cerkve potreba v teh stvareh več previdnosti in opreznosti",
- na tem, da naj bo tovrstno korporacijsko organiziranje dolgoročni razvojni trend, ne pa enkratna generalna reorganizacija (vse iz - Gosar 1934).

Zgornji predlogi so bistveno različni od sistema, kakršnega je uvajal državno-klerikalni režim pred drugo vojno in kardeljanski sistem po njej. Gosarjeva varianta gre bolj v tisto smer, ki bi ji danes rekli neokorporativizem, saj ne temelji ne na državni avtoriteti ne na ideologiji državne stranke kot tudi ne na režimskih sindikatih. Ker pa so klerikalci (kot tudi opozicijska JSZ) Gosarja ignorirali, se je kot edina alternativa (boljševizmu) uveljavljal korporativizem, ki ga je po fašističnem zgledu podpirala režimsko usmerjena ZZZ; to je imelo med katoliškim delavstvom

izreden odmev. S tem je ZZZD izpolnila pričakovanja klerikalcev ravno v tistem namenu, s katerim je bila ustanovljena - v konfrontaciji s krščanskim socializmom. In to konfrontacijo je gradila ravno na tistih točkah, kjer je bila JSZ v resnici najšibkejša - na njenem družbenem konceptu.

Zakaj je imela ZZZD vse večji uspeh v konfrontaciji z JSZ? Primer: v populistični brošuri z naslovom "Zakaj nismo krščanski socialisti?" je ZZZD anatemizirala krščanske socialiste z nazornim prikazom njihovih lastnih citatov, ki jih sicer ni zmogla teoretsko zavrnila, jih je pa učinkovito konfrontirala s papeževimi izjavami. Kljub demagogiji (ki se je najbolj videla v tem, da so krščanskim socialistom odrekli krščanskost, kar seveda ni bilo nikoli res) je bil takšen način učinkovito razdiralno orožje, saj se je osredotočal na te šibkosti JSZ (navajam *naslove* poglavij iz omenjene brošure, kakor so razvrščeni v kazalu):

- "1. zmota: vrednostna teorija"
- "2. zmota: materialistično umevanje vse zgodovine"
- "3. zmota: razredni boj"
- "4. zmota: socialna revolucija"
- "5. zmota: diktatura proletariata"
- "6. zmota: socialistična družba - kolektivizem"
- "7. zmota: brezrazredna družba" (Perinšek 1937).

Brošura ZZZD se končuje s tipičnim pozivom, da je potrebna enotnost krščanskega delavstva, a s podčrtanim dostavkom - "Toda povzročiti neslogo, s katero se uniči zla sloga, namreč iz zle volje, je hvalevredno." Za pravo enotnost se je namreč štela samo ena: "Samo tisto edinstvo je pristno, ki je brezpogojno edinstvo s papežem." In samo v tem smislu, poudarja ZZZD, "hočemo načelno jasnost, naš pogled v bodočnost je jasen, naše delo zasleduje le cilj: odrešitev proletarcev!" (ibidem: 99-101). Jasno je, da na takih temeljih tudi ni bila mogoča združitev med JSZ in ZZZD, ki je bila nekaj časa dejansko v igri. Namesto tega se je konflikt še poglobil in JSZ usmeril v narodnoosvobodilni boj, ZZZD pa v sodelovanje s fašizmom.

Sklep: Na Slovenskem so si torej sindikalna gibanja medsebojno konkurirala že od svojega nastanka, ki se je ujemal z institucionalizacijo (političnih konfrontacij) klerikalcev, liberalcev, socialdemokratov in (kasneje) komunistov. Značilnost sindikalnih gibanj pred drugo svetovno vojno je to, da so bila močno razvita (glede na jugoslovanski prostor), hkrati pa močno razcepljena - v idejnem, organizacijskem in akcijskem smislu. Povezovanje različnih sindikatov ob posameznih akcijah je bilo občasno in s skromnimi učinki (glede na njihov številčni ter organizacijski potencial). Čeprav se je prvi večji uspeh v smeri delavske enotnosti zgodil šele neposredno pred drugo vojno, ko so se najmočnejši sindikati organizacijsko uskladili tudi na najvišji vodstveni ravni, je ostalo sindikalno organizirano delavstvo še naprej razcepljeno, njegova različnost pa kasneje ukinjena s komunističnimi Enotnimi sindikati. Moč sindikalnih gibanj, združena z idejnimi nasprotji med njimi, je rezultirala predvsem v močnejših idejnih nasprotjih - to je osnovna značilnost sindikatov iz prve polovice tega stoletja. Naslednja značilnost tega obdobja pa so neugodne gospodarske in politične razmere, v katerih je bilo za doseženo socialno zakonodajo značilno dvojje: da je bila izsiljena predvsem s sindikalnimi pritiski in da je ostala glede zaščite delavstva nezadostna. Ker sindikalna gibanja (zlasti njihova vodstva) niso bila sposobna pri navezavi na politične stranke **razmejiti** sodelovanje z njimi ter odvisnost od njih, so se slabosti političnih akterjev

RAZVOJ SINDIKALNIH GIBANJ NA SLOVENSKEM PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO

neposredno kazale tudi v sindikatih. To velja predvsem za družbene koncepte, ki so bili nazorsko izključljivi in rigidni, v soočanju s procesi modernizacije pa preveč nedodelani. Konflikti, ki jih je povzročil prenos tovrstnih vzorcev družbenega razvoja na sindikalno polje, so po eni strani vzdrževali trajno napetost med sindikalnimi gibanji, po drugi pa slabili pogajalske pozicije delavstva do delodajalcev. Ko so se ti konflikti pri nas najbolj zaostriili (po koncu velike gospodarske krize), je na grozečo politično nestabilnost ter povezovalne težnje oživiljenih sindikatov država reagirala z oktroiranim korporativizmom, ki so ga na Slovenskem podprli klerikalci kot vodilna politična sila. S tem so še bolj onemogočili razvoj prav katoliške JSZ, ki je bila edini sindikat (od najvplivnejših), ki se je dokončno osamosvojil od strankarske naveze (s SLS) ter uspeval ohranjati naravo delavskega gibanja brez vzpostavitve posebne politične organizacije.

Čeprav se je ta razvoj JSZ končal neuspešno (zaradi njene konceptualne nedorečenosti, politične zaostritve in vojaške okupacije), ostaja njen primer aktualen še danes. V današnjih razmerah, ki so glede politične in gospodarske konsolidacije neprimerno boljše od tistih pred pol stoletja, je še vedno glavna značilnost obstoječih (najvplivnejših) sindikatov na Slovenskem⁹ - njihova ideološka konkurenčnost. Po njihovih lastnih izjavah (Vprašalnik...1993) so namreč razcepljeni zlasti v tem smislu, da imajo drug drugega za strankarsko usmerjenega, samega sebe pa za strankarsko nevtralnega, da samo v enem sindikatu niso vodilni sindikalisti hkrati člani strankarskih vodstev, v vseh preostalih pa so, da imajo sindikati različna stališča do stavk, da največkrat med sabo ne sodelujejo in so tudi do možnosti sindikalnega zbliževanja v prihodnosti precej kritični. Ob tem pa za današnjo slovensko javnost velja, da je večina zaposlenih včlanjena v sindikate (to je več kot kdajkoli pred drugo vojno) in je hkrati izrazito nezaupljiva do političnih strank. Stališča te javnosti do sindikatov (Rezultati...1994) so:

- dobra večina ne odobrava članstva vodilnih sindikalnih funkcionarjev v političnih strankah,
- dobra večina nasprotuje političnim delitvam sindikatov in hkrati ocenjuje, da so sedanji sindikati odvisni od političnih strank,
- dobra večina meni, da sindikati ne varujejo učinkovito delavskih interesov in se strinja z mnenjem, da se sindikati "preveč ukvarjajo z visoko politiko, premalo pa s problemi članstva", ter da "preveč tekmujejo med sabo",
- dobra polovica tudi misli, da zgornja ocena velja za vse (in ne le za nekatere) sindikate,
- dobra polovica je tudi kritična do kolektivnih pogajanj, za katera mislijo, da predvsem koristijo: 1. sindikalnim funkcionarjem, 2. poslovnim v podjetjih in 3. politikom,
- ob vsem tem ima slovenska javnost precej jasno sliko o tem, kaj od sindikatov pričakuje (pri tem so najmanj pomembne te sindikalne dejavnosti: družabna funkcija, politično lobiranje, sodelovanje v procesih privatizacije in zagotavljanje cenejših živilskih potrebščin; to so precej drugačna pričakovanja, kot so tista, ki jih je delavstvo naslavljalo na predvojne sindikate).

Zato se mi zdi, da se lahko slovenski sindikati učijo tudi na napakah sindikalnih gibanj pred drugo svetovno vojno, to pa predvsem zaradi precejšnjega števila sindikatov (za slovenski prostor) ter njihovega vpliva, zaradi potrebne medsebojne kooperativnosti, zaradi vprašanj glede (de)politizacije in zaradi mnenja javnosti o njih.

OPOMBE

1. Več o tem glej prispevke F. Kresala.

2. Več o tem glej zlasti v: Kresal 1968/69, 70c in 1991.

3. Gre za tiste vplive na razvoj sindikalnih gibanj, ki jih ni mogoče enoznačno reducirati zgolj na strankarsko-politični, (proti)verski ali sindikalno-organizacijski vpliv. S konceptualnimi vplivi mislim na pomen **družbenih konceptov** kot takšnih miselnih konstruktov, ki se razlikujejo med sabo zlasti po idejah družbenega razvoja, po problemih, ki jih razpoznavajo za prioritete, po načinih njihovega reševanja in po vrednotenju funkcij, ki jih opravljajo posamezna družbena področja (politika, ekonomija, znanost, vera, umetnost ipd.). Če skušajo tovrstni sistemi idej, združeni z močjo, legitimizirati npr. subordinacijo ene skupine ljudi nad drugo, jih lahko označimo kot ideologije, sicer pa ne. V tem smislu so vse ideologije tudi družbeni koncepti, niso pa vsi koncepti nujno ideologije. Na podoben način razlikujem tudi pojem koncept od pojma program: prvi je lahko brez drugega, drugi pa ne brez prvega (to velja za politične stranke pri nas zlasti pred prvo svetovno vojno, za sindikate pa tudi kasneje).

4. Takšno stališče je bilo teoretsko preseženo že v dvajsetih letih (ne pa praktično). Leta 1926 je namreč izšla prva politološka študija pri nas - Albin Ogris (1926), *Politične stranke*; Ljubljana: samozaložba. V zvezi z našim političnim prostorom, ki ga je usodno obvladoval oficialni katoliški koncept organskega solidarizma, je A. Ogris razlagal družbeno dinamiko iz povsem drugačnih izhodišč. Že takrat je izhajal iz **sistemske teorije**; pri tem mu je družba pomenila "nič drugega nego sistem socialnih sistemov, vsakokratno ravnovesje med njih antagonizmi, in celotni interfunkcionalni red med vrstami soc. tipov, ki jih obsega, ozir. mišljenska sinteza vseh interfunkcionalnih odnosov" (ibid.: 32). Zato mu pojem "družba" ni pomenil samoumevnega organizma s katoliško dušo na vrhu, ampak analitično orodje za razumevanje diferenciranja sistemov in njihovega "interfunkcionalnega" prepletanja. To je seveda avtorja hitro privedlo do relativiziranja sleherne centralne točke, ki bi naj z vrha navzdol kreirala edini pravilni razvoj. Zato bi bilo lahko za katoliški koncept, ki je v tridesetih letih revitaliziral mahničevski prstop, pomembno Ogrisovo izrecno opozorilo, da "ni najvišjega splošnega ideala, o katerem bi mogli upravičeno trditi, da stremlji k njemu vse socialno življenje in vsa zgodovina..." To velja za pravilnost "kateregasibodi social. ideala-sodbe (verske, državne, rodbinske, stanovske etc.)". Ocena pravilnosti oz. nepravilnosti teh idealov in sodb "je vsakokratno historično odvisna, vsiljena od vseh okoliščin... in za vrednočenje, ker (je) nedokazljiva, dalje sploh ne pride v poštev." (ibid.: 34). In podobno kot je Ogris načenjal ideološko ekskluzivnost na politični ravni, je v istem času A. Gosar počel na gospodarski, E. Kocbek pa na personalni ravni. To so bili dobri teoretični nastavki za prenovitev katolicizma na Slovenskem, zlasti za postkrekovsko obdobje, ki ga pa klerikalni vrhovi niso znali izkoristiti. V tem smislu je imel katolicizem med obema vojnoma boljše možnosti (od vseh preostalih akterjev), da se izogne pogubni konfrontaciji s komunisti, katerih koncept družbene preнове je bil insuficienten v primerjavi s potenciali v katoliškem taboru. Ker tega katolicizem ni znal izkoristiti v razmerah, ko je imel oblast, je tudi za nastali konflikt med drugo vojno najbolj kriv.

*RAZVOJ SINDIKALNIH GIBANJ NA SLOVENSKEM
PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO*

5. Najboljša ilustracija tega, kako dobesedno se je razumevala ta analogija s telesom, je članek iz dvajsetih let, v katerem se npr. pokrajine primerjajo z dihalni, teritorialna okrožja in okrajji z nosom, goltancem, grlom..., družine s pljučnimi mehurčki, posamezniki s pljučnimi celicami, sloji prebivalstva z okostjem in mišičjem (pokrajine z večinskim deležem delavstva so gibalni organi, pokrajine brez delavstva pa možgani, jetra in druge nemišične žleze), trgovina in promet sta kri in krvni obtok, državna obramba so bela krvna telesa itd. itd. (gl. Breclj 1924/25).

6. Edini koncept družbene prenove, ki je bil v resnici inovativen (za takratne razmere) in je predstavljal alternativo vsem zgoraj omenjenim konceptom, je bil Gosarjev krščanski socialnoaktivistični koncept. Ta je šel v smeri razločitve posameznih družbenih področij in krepitve njihove avtonomije (zlasti ekonomije od politike, morale od socialne politike itd. - več o tem v Dragoš 1993: 178 ss). Nekaj podobnega je kasneje predlagal tudi Edvard Kocbek (čeprav v zametkih, ker se ni ukvarjal z gospodarstvom), vendar pa sta bila v katoliškem taboru oba odklonjena, tako od oficialnega katolicizma kot od JSZ (Gosarja so klerikalci vse bolj ignorirali, Kocbeka pa ekskomunicirali).

7. Glede na konceptualno profiliranost je avantgardizem (čeprav sindikalno učinkovit) deloval zaviralno predvsem iz dveh razlogov: ker je videl pogoj za izdelavo socialne zakonodaje predvsem v moralni prenovi, hkrati pa je avantgardizem, s sklicevanjem na Boga, nenehno odmikal razdelavo pragmatičnih rešitev v prihodnost, npr.:

- "Dvoje je namreč potrebno: potrebna je skromnost in zadovoljnost z malim, potrebno pa tudi to malo, s čimer naj je človek zadovoljen. Prvo treba vsaditi v srca s poukom, drugo treba priboriti z organizacijo, katera edino more udeležiti socialno zakonodajo. Toda te ljudstvo ne bo imelo, dokler je ne zahteva. A te ne bo zahtevalo, dokler ne bo imelo v srcu npravstveno utemeljenega socialnega čuta, ki je istoveten s krščansko ljubeznijo..." (podč A.T. - Tominec 1925: 25-26).

- "Kar velja za delavske voditelje v splošnem, velja tem bolj za voditelje krščanskega socialističnega pokreta. Njihov cilj je: Nazaj k Bogu! K njegovi ustavi! K krščanski družabni ureditvi človeštva! S tem je začrtana smer v vseh vprašanjih, ki (se) tičejo tega pokreta" (O delavskih... 1931: 1).

8. Angelik Tominec, najvidnejši ideolog JSZ, je koncept krščanskega socializma utemeljeval s tem, da je po eni strani zavračal socializem oz. komunizem ("pod zastavo Marksa") zaradi tega, ker je brezverski - to je bil osnovni očitek; hkrati pa je zagovarjal marksistično ekonomsko analizo družbe, glede katere naj bi bil sam papež Leon XIII. "tozadevno enih misli z Marxom in Lassallom" (Atom 1931: 3). In to je Tominec izjavil prav istega leta, ko je Pij XI. v svoji encikliki priporočal korporativizem (ter poudaril kontinuiteto z Leonom XIII.), medtem ko je kontekst te Tominčeve trditve polemika z Gosarjevim konceptom, ki je bil najmanj napačen od vseh drugih ter teoretsko najbolj izdelan.

9. Gre za za Zvezo svobodnih sindikatov Slovenije, za Konfederacijo neodvisnih sindikatov Slovenije, za PERGAM in za Konfederacijo '90.

LITERATURA

- Atom (= Angelik Tominec) (1931), "Ali je to res nespremenljivo?", **Delavska pravica**, št. 9
- Brecelj, A. (1924/25), "Organizem - avtonomija in centralizem", **Čas**, letnik XIX, št. 3-4
- Cankar, I. (1970), **Zbrano delo** 26, Državna založba Slovenije, Ljubljana
- Dragoš, S. (1993), "Karitas na Slovenskem", v: Dragoš, S., Mesec, B. (ur.), "Socialna Slovenija", **Socialno delo**, vol. 32, št. 5-6
- Dragoš, S. (1994), "J.E.K.", **Razgledi**, št. 12, 10.VI.1994
- Erjavec, F. (1923), **Slovenci**, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana
- Erjavec, F. (1928), **Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem**, Prosvetna zveza, Ljubljana
- Fajfar, T. (1981), **Odločitev**, Založba Borec, Ljubljana
- Gosar, A. (1987), "Glas vpijočega v puščavi". "2000", št. 37/38/39
- Gosar, A. (1934), "Stanovska ideja in ureditev družbe", **Dom in svet**, letnik 47, št. 5
- Jeraj, J. (1941), **Korporacijski red in družabna reforma Jugoslavije**, Tiskarna sv. Cirila, Maribor
- Krek, J.E. (1925), **Izbrani spisi**, III zvezek, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana
- Kresal, F. (1968/69), "Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama", **Prispevki za zgodovino delavskega gibanja** vol. VIII-IX, št. 1-2
- Kresal, F. (1969), "Delavski zaupniki v stari Jugoslaviji", **Kronika**, vol. XVII, št. 3
- Kresal, F. (1970a), "Delavstvo med gospodarsko krizo na Slovenskem", **Prispevki za zgodovino delavskega gibanja** vol. X, št. 1-2
- Kresal, F. (1970b), "Delavsko združništvo na Slovenskem", **Prispevki za zgodovino delavskega gibanja** vol. X, št. 1-2
- Kresal, F. (1970c), "Začetki in razvoj delavskega zavarovanja v Sloveniji med obema vojnama", **Zgodovinski časopis** vol. XXIV, št. 3-4
- Kresal, F. (1975), "Socialnopolitični in materialni položaj delavstva v Sloveniji 1921-1925", **Revolucionarno delavsko gibanje v Sloveniji v letih 1921-1924** (zbornik), Partizanska knjiga, Ljubljana

*RAZVOJ SINDIKALNIH GIBANJ NA SLOVENSKEM
PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO*

- Kresal, F. (1977), "Delavstvo in njegov ekonomski položaj v Sloveniji 1918-1941", v: Kresal, F. et al. (ur.), Zbornik ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS, ČZP Komunist, Ljubljana
- Kresal, F. (1991), "Zgodovina kolektivnih pogodb na Slovenskem", *Teorija in praksa*, vol. XXVIII, št. 12
- Novak, M., Kyovsky, R., Jurančič, I. (1992), *Sindikalno pravo*, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana
- "O delavskih voditeljih" (1931), *Delavska pravica*, št. 2
- Ogris, A. (1926), *Politične stranke, samozaložba*, Ljubljana
- Parsons, T. (1978), *Action Theory and the Human Condition*, The Free Press, New York
- Parsons, T. (1991), *Društva*, August Cesarec, Zagreb
- Perinšek, F. (1937), *Zakaj nismo krščanski socialisti?*, Zveza združenih delavcev, Ljubljana
- Poročilo o II. slovenskem katol. shodu (1901), Katoliška tiskarna, Ljubljana
- Rezultati empirične javnomnenjske raziskave o sindikatih (1994), ČZP Enotnost, Ljubljana
- SL-92 (Statistični letopis Republike Slovenije 1992), vol. XXXI, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana
- Slomp, H. (1990), *Labor Relations in Europe*, Greenwood Press, United States of America
- Stuplovšek, M. (1979), *Razmah sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918-1922*, Partizanska knjiga, Ljubljana
- Stuplovšek, M. (1989), *Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem*, Založba Obzorja, Maribor
- Tominec, A. (1925), *Sonce in senca*, Družba sv. Mohorja, Prevalje
- Vprašalnik za sindikate (1993), raziskovalni projekt "Spremljanje in modeliranje modernizacijskih procesov slovenske družbe" (vodja projekta: F. Adam), Center za teoretično sociologijo pri IDV-FDV, Ljubljana